

Bu sayımız, 15 Temmuz Şehitlerine ithaf edilmiştir...

muhafazakârdüşünce

15 temmuz'un ışığında Türkiye

kadim

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE/THE JOURNAL OF CONSERVATIVE THOUGHT

4 aylık yerel süreli düşünce dergisi

Yıl Year: 13 • Sayı Issue: 49 • Eylül september - aralık december 2016

ISSN 1304-8864

Kadim Yayınları Adına Sahibi/Owner: Serhat Buhari Baytekin
Genel Yayın Yönetmeni/General Director: Selman Salim Kesgin

Genel Koordinatör/Administrative Coordinator: Üzeyir Tekin
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: S. Buhari Baytekin
Yurtdışı İlişkiler Koordinatörü/International Affairs Coordinator: Okan Arslan
Reklam ve Halkla İlişkiler/Marketing and Public Relations: Ayşegül Öz
Görsel Yönetmen/Creative Director: Ezgi Zorlu
Tasarım/Design: Yeter Baysal
Web Yönetimi/Webmaster: Harun Kaban

49. Sayı Editörleri/Editors of 49th Issue: Doç. Dr. Bengül Güngörmez - Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Bedri Gencer, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek İstanbul Medipol Ü.
Prof. Dr. Bülent Arı, İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
Prof. Dr. Cemal Fedayi, Kırıkkale Ü.
Doç. Dr. Kudret Bülbül, YTB Başkanı
Doç. Dr. Hamit Ersoy, RTÜK
Doç. Dr. Ahmet Yıldız, TBMM
Doç. Dr. Fatih Duman, Hitit Ü.
Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın, Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Şaban Kardeş, TOBB Ü.
Doç. Dr. Ahmet Özcan, Karatekin Ü.
Doç. Dr. Hamit Emrah Beriş, Gazi Ü.
Doç. Dr. Bengül Güngörmez, Uludağ Ü.
Dr. Necdet Subaşı, Başbakanlık
Dr. Ahmet Helvacı, İçişleri Bakanlığı
Mustafa Armağan, Araştırmacı, Yazar
Dr. Zeyneb Çağlayan İçener
Dr. Şenay Eray, Afyon Kocatepe Ü.
Hamdi Turşucu, Kültür Bakanlığı

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Birol Akgün, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Kenan Gürsoy, İstanbul Aydın Ü.
Beşir Ayvazoğlu
Prof. Dr. Naci Bostancı, TBMM
Prof. Dr. Ömer Çaha, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Hüsamettin Arslan, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya, Başbakanlık
Prof. Dr. Davut Dursun, Sakarya Ü.
Prof. Dr. M. Şükrü Haniçoğlu, Princeton Ü.
Prof. Dr. Süleyman Seyfi Öğün, Maltepe Ü.
Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Ü.
Prof. Dr. İhsan Sezal, TOBB Ü.
Prof. Dr. Şaban H. Çalış, Selçuk Ü.
Prof. Dr. Richard Gamble, Hillsdale College
Annette Y. Kirk, The Russell Kirk Center
Prof. Dr. Suna Başak, Gazi Ü.
Prof. Dr. Nazım İrem, İstanbul Aydın Ü.
Prof. Dr. Halis Çetin, Cumhuriyet Ü.

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Rabat Sok. No: 27/2 Gaziosmanpaşa, Çankaya/ANKARA

Telefon/Phone: 0-312 431 21 55

E-posta/E-mail: dergi@muhafazakar.com - muhafazakardd@gmail.com

Genel ağı/Web: www.muhafazakar.com

ABONELİK/SUBSCRIPTION

Telefon/Phone: 0-312 431 21 55

HAZIRLIK/PREPARATION

Uluslararası Piri Reis kültür Ajansı www.pirireisajans.com - info@pirireisajans.com

Telefon/Phone: 0-312 446 21 56

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Aralık 2016

Baskı Yeri/Print Address: MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri

Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Kadim Yayınları tarafından yayımlanmaktadır. Muhafazakâr Düşünce ulusal hakemli bir dergidir. Yılda 3 sayı yayımlanır ve Türkçe ve İngilizce makalelere, çevirilere, analizlere ve kitap tanıtımlarına yer vermektedir. Dergide yayınlanan makalelerden yazarları sorumludur. Yayımlanan makaleler EBSCOhost tarafından taranmakta ve makalelerin İngilizce özetleri indeks servisinde yer almaktadır.

bu sayıda

muhafazakâr düşünce'den
preface

15 temmuz'un ışığında
Türkiye
Turkey in the light
of july 15th

Muhafazakâr Düşünce'den / 9

Takdim / 15

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Muhafazakârlığın Türkiye Bağlamı
-Türkiye'de Muhafazakârlığı Yeniden Düşünmek-
July 15th Coup Attempt and the Turkey Context of Conservatism
-Rethinking Conservatism in Turkey -
FARUK KARAARSLAN / 21

Türkiye Siyasi Kültüründe Laiklik Meselesi ve 15 Temmuz Sonrası
Laiklik Tartışmaları ve FETÖ
The Issue of Secularism in Turkish Political Culture and Secularism
Debates after July 15th and FETO
MAHMUT HAKKI AKIN / 37

15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak
Civil Resistance To July 15th: Reestablishing Democracy
ALİM YILMAZ / 57

Batı'nın Demokrasi Paradoksu, 'Demokratik Darbe'
Kavramsallaştırması ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması
Paradox of Democracy in the Western World, Conceptualisation of
'Democratic Coup', and Coup Attempt of July 15th
GÖKHAN BOZBAŞ / 73

"Sessiz Yiğit"ların Sosyal Teoride Ele Gel(e)meyişi: 15 Temmuz Örneği
The Inability of Addressing the "Silent Masses" In Social Theory: The
Example of July 15th
İBRAHİM NACAK / 91

15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması
Sociological Aspects of the Military Coup Attempt of July 15th
M. ZEKİ DUMAN / 103

Gnostik Düşünce Kurumsal Yapılara Karşı: Yeni Kolonyalizmin Sofistik
Silahı
Gnostic Ideas Against Institutional Structures: The Sophisticated
Weapons of the New Colonialism
MUSTAFA SAİD KURŞUNOĞLU / 119

15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Gerilen Türkiye-Almanya
İlişkilerinde Göçmen Meselesi
The Problem of Immigrants in Turkey-Germany Relations which were
Strained after the July 15 Coup Attempt
METİN AKSOY / 145

McCemaat ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne: FETÖ
FETO: From Mc Community and the New Religious Movement (NRM)
to Terror Organization
MEVLÛT ÖZBEN / 167

27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Darbelerinin Türk Sinema Sektörüne
Etkileri
The Effects of May 27 and September 12 Military Coups on Turkish
Film Sector
YALÇIN LÜLECI / 183

mülakat
interview

Hüsamettin Arslan ile Darbe ve Devlet
BENGÛL GÜNGÖRMEZ / 211

değerlendirme analyses

Prematüre Doğum/Ruşeym Ölüm: 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünün Anatomisi
Premature Birth/Germ Death: Anatomy of the Coup Attempt of July 15th
MURAT ÇEMREK / 221

Darbenin Sağı Solu Olmaz
Right or Left-Wing, a Coup is After all a Coup
BESİM F. DELLALOĞLU / 227

Türkiye-Batı İlişkilerinin Ontolojik Derinliği
Ontological Depth of Turkey-West Relations
TAHSİN GÖRGÜN / 235

Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi
The Coup Attempt of July 15th in Social Perception
İPEK COŞKUN • HAZAL DURAN / 257

derkenar postscripts

Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'sinde Arnold J. Toynbee ve İslâmcılık
Sezai Karakoç'un Yazılarında Medeniyetçilik
Arnold J. Toynbee and Islamism in Cold War Era Turkey
Civilizationism in the Writings of Sezai Karakoç
CEMİL AYDIN • BURHANETTİN DURAN / 271

Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları
The Voice of Muslim Women: Female Writers and Narrators of Islamist
Novels
NESRİN AYDIN SATAR / 295

Mevlana Düşüncesinde Hikmet
The Concept of Wisdom in Thinking World of Rumi
GÜLŞEN YAYLI / 315

kitap tahlili book analyses

Gizliliğin ve Gizli Topluların Sosyolojisi
RUHİ CAN ALKIN / 327

Kesin İnançlılar
MUSTAFA ALİ MİNARLI / 333

Kötülüğün Sıradanlığı (Adolf Eichmann Kudüs'te)
NİLÜFER ÖZTÜRK AYKAÇ / 341

Kötülüğün Sıradanlığı (Adolf Eichmann Kudüs'te)
AKİF KEMAL KOÇ / 347

- 1. Muhafazakâr Düşünce** ulusal hakemli bir bilimsel dergidir. Her sayıda farklı dosya konuları işlenir; bunun yanı sıra dosya dışı önemli çalışmalara da yer verilir.
- Gönderilecek çalışmalarda sosyal bilimlerde yaygın ve kabul edilmiş kaynak gösterme yöntemlerinden (APA) herhangi biri, kendi içinde tutarlı olmak koşuluyla kullanılabilir. Çalışmaların mutlaka kaynakçası yapılmalıdır.
- Çalışmalarla birlikte, 250 kelimeyi aşmayan Türkçe ve İngilizce özet, 10 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler iletilmelidir. Ayrıca yazarla irtibat için gerekli iletişim bilgileri de gönderilmelidir.
- Muhafazakâr Düşünce**'ye gönderilen çalışmalar, Times New Roman tipinde, bir buçuk aralıklı olarak A4 boyutunda 22 sayfayı (En az 3.500 en fazla 6.500 kelime) geçmeyecek şekilde düzenlenmelidir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanacak çalışmaların imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir; ancak sehven yapıldığı varsayılan hatalar düzeltilir.
- Gönderilen çalışmaların yanıtlama süresi 60 gündür. Bu süre içerisinde yanıtlanmayan çalışmalar ulaşmamış demektir. Çalışmalarla ilgili, hakemlerden edinilen olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan çalışmaların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın için kabul edilen çalışmaların yayın hakkı **Muhafazakâr Düşünce**'ye aittir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan polemik konusu olan çalışmalarda yazarlara en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan çalışmaların yazarlarına yazıların bulunduğu sayıdan iki adet; yayın ve danışma kuruluna ise her sayıdan birer adet gönderilecektir.
- Muhafazakâr Düşünce**'ye yazı göndermek için şu adresler kullanılacaktır: slmnesgin@gmail.com - muhafazakardd@gmail.com
- Gelecek sayının dosya konusu Web sitesinde yayınlanacaktır.

Meş'um darbe girişiminin ardından istikbaline ve istiklaline sahip çıkanları Türk halkının duruşunu tarihe not düşmek, darbeye giden süreci sosyolojik olarak değerlendirmek ve 15 Temmuz'u kavramsallaştırmak amacıyla duyurduğumuz yazı çağrısına çok sayıda hocamız kıymetli çalışmalarıyla destek verdiler.

15 Temmuz şehitlerine ithaf ettiğimiz bu sayıda;

Faruk Karaarslan, "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Muhafazakârlığın Türkiye Bağlamı -Türkiye'de Muhafazakârlığı Yeniden Düşünmek-" başlıklı makalesinde 15 Temmuz gecesi darbeye direnen kitle üzerinden Türk muhafazakârlığının yeni dönemini tartışıyor. Karaarslan çalışmasında muhafazakârlık kavramının kullanımına dair tartışmalardan hareketle Türkiye'de sosyal bilimlerin tekrar tartışılmasını gerektiğini iddia ediyor.

Mahmut Hakkı Akın, "Türkiye Siyasi Kültüründe Laiklik Meselesi ve 15 Temmuz Sonrası Laiklik Tartışmaları ve FETÖ" başlıklı makalesinde cumhuriyet tarihi boyunca devlet tarafından takip edilen laiklik anlayışının ve uygulamalarının Türkiye'de dini hayat üzerindeki etkileri ve FETÖ türü bir örgütlenmenin ortaya çıkışındaki rolünü tartışmaya açıyor. Akın'a göre katı laiklik politikaları, dini cemaatlerin ve grupların önemli bir dönüşüm yaşamasına sebep olmuştur. Çok partili hayata geçilmesi sonrasında dini cemaatlerin önemli bir figür haline

gelmesi, siyasilere ile aralarında bir fayda ilişkisi kurulmasına zemin hazırladı.

“15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak” başlıklı makalesinde Alim Yılmaz demokratik yollarla iÇ başına gelen iktidarların demokrasi ve hukuku, ayrıcalıklı gruplar ve bu gruplarla kurulan iŐbirlięiyle değil, toplumdaki sağladığı destekle koruyabileceğinin görüldüğünü ifade etmektedir. Yılmaz’a göre devletin bütün kurumlarıyla yeniden kurulması, liyakat esasına göre istihdam siyaseti izlenmesi ve toplumsal çeŐitlilięin devlet kadrolarına yansması, muhtemel darbe teŐebbüslerini engelleyecektir.

“Sessiz Yiğin”ların Sosyal Teoride Ele Gel(e)meyişi:15 Temmuz Örneği“ başlıklı çalışmasında İbrahim Nacak, “sessiz yiğin” kavramından hareketle kitle, sosyal yiğin, kalabalık kavramları tartışıyor. Nacak makalesinde 15 Temmuz darbe girişiminin sessiz yiğin kavramsallaŐtırmasını nasıl dönüŐtürdüęünü de ele alıyor. Türkiye’de toplumu ya da halkı sessiz çoğunluk olarak görmeyi eleŐtiren Nacak’a 15 Temmuz ve sonrasında yaŐananlar sadece “sessiz yiğin”ların kendisini sürü ya da koyun diye tanımlayanlara karşı bir cevap değil, aynı zamanda sessiz olmasından istifade edip, sessizliğini sürdürmesi için mücadele eden kesim(-ler)e karşı bir cevaptır.

Mehmet Zeki Duman “15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması” başlıklı makalesinde darbe girişimini, gerek nedenleri ve oluşumu gerekse sonuçları itibariyle önceki darbelerin tümünden farklılaŐan yönlerini sosyolojik olarak değerlendiriyor. Duman’a göre 15 Temmuz darbe girişiminin en önemli iki önemli sonucu Türkiye’de bir gelenek haline almaya baŐlayan darbelerin artık kolay bir biçimde yapılamayacağının anlaşılması ve FETÖ’nun ülkede yıllardır adeta bir korku imparatorluğu gibi hareket etmesinin önüne geçilmesidir.

Mustafa Said Kurşunoğlu “Gnostik Düşünce Kurumsal Yapılara Karşı: Yeni Kolonyalizmin Sofistik Silahı” başlıklı makalesinde FETÖ’yü gnostik yapı kavramsallaştırması üzerinden analiz ediyor. Kurşunoğlu’na göre gnostik düşünceler ve bu düşüncelere dayalı teŐkilatlanmalar öznel ve ezoterik yapıları ile toplumsal

sağduyuya ve açıklığa dayalı kurumsal rasyonalitenin karşısı bir konumda yer almaktadırlar

“Batı'nın Demokrasi Paradoksu, ‘Demokratik Darbe’ Kavramsallaştırması ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması” başlıklı makalesinde Gökhan Bozbaş demokrasinin bayraktarlığı iddiasında olan ülkelerin bazı darbelere verdiği desteği analiz ediyor. Bozbaş'a göre Batı ülkeleri reelpolitik gereği küresel ve ulusal medya üzerinden seçilmiş iktidarı diktatör ilan etme; mümkün mertebe halkı sokaklara dökme, iktidara istifa çağrısı yapma; çekilmezse askeri göreve çağırma ve bu yaşananları demokratik darbe olarak adlandırmakta ve bu durumu kendince meşrulaştırmaktadır.

“15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Gerilen Türkiye-Almanya İlişkilerinde Göçmen Meselesi” başlıklı makalesinde Metin Aksoy Türkiye-Almanya ilişkilerini darbe girişimi açısından değerlendiriyor. Aksoy'a göre halihazırda göçmen ve entegrasyon sorunları sebebiyle inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye-Almanya ilişkileri Almanya'nın 15 Temmuz darbe girişimini Türkiye aleyhtarı ve tek taraflı olarak yorumlaması sonucu bir krizin eşindedir. Şüphesiz bu durumun Almanya'da yaşayan Türk göçmen nüfus üzerinde de etkileri olacaktır.

Mevlüt Özben tarafından kaleme alınan “McCemaat ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne: FETÖ “ başlıklı makale bir dini cemaat olarak zamanın ve ülke koşullarının kendisine sağladığı kolaylıklarla büyüyen bir yapının, sonraları küresel dünyanın da bir realitesi olan Yeni Dini Hareketlere (YDH) özgü niteliklerle donanmasını ele alıyor.

“27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Darbelerinin Türk Sinema Sektörüne Etkileri” başlıklı makalesinde Yalçın Lüleci 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbelerini Türk sinema sektörüne etkisi açısından tartışıyor. Lüleci'ye göre, 1980 ve 1960 darbeleri Türk Sinameası üzerinde farklı etkiler bırakmıştır.

Mülakat kısmında darbeyi ve darbenin sosyolojisini Uludağ Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hüsamettin Arslan'la konuştuk. Hüsamettin Hoca kendine has üslubuyla darbe gecesi hissiyatını ve analizlerini bizlerle paylaştı.

Değerlendirme bölümünde Besim Dellaloğlu “Darbenin Sağı Solu Olmaz” başlıklı çalışmasında 15 Temmuz gecesini ve

direnişini sol siyaset açısından eleştirel yorumluyor. Türkiye'deki demokrasi kültürü ve birlikte yaşama düşüncesine dair tespitlerde bulunan Dellaloğlu'nun değerlendirmesi muhafazakâr camia için de eleştiriler ve cevaplanması gereken sorular barındırıyor.

Murat Çemrek "Prematüre Doğum/Ruşeym Ölüm: 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünün Anatomisi" başlıklı değerlendirmesinde özgürlüklerin teminatı olan devlet yapısının bundan sonraki olası darbe teşebbüslerinin önüne geçebilecek yegâne güvence olduğunu belirtiyor. Çemrek çalışmasında 15 Temmuz askeri darbe teşebbüsünün 1960 sonrasındaki başarılı ve başarısız diğer öncülleriyle ilişkisini sosyo-ekonomik bir temel üzerinden devletin ontolojisi çerçevesinde değerlendirmekte.

"Türkiye - Batı İlişkilerinin Ontolojik Derinliği" başlıklı çalışmasında Tahsin Görgün Türkiye ile Avrupa'nın sağlıklı bir zeminde ilerlemesi için birbirlerini ihmal ve inkar etmeden, birbirlerini karşılıklı olarak tanımaları gerektiğini belirtiyor. Görgün'e göre hem Batılı devletler hem de diğerleri sömürgecilik döneminin bittiğinin bilincine varmalı ve buna göre politikalar geliştirmelidir. Türkiye de, teavün üzerinden itidali yaşayarak sömürge olmadığının farkında olarak kararlar almanın ve uygulamanın imkanını bütün dünyaya göstermekle mükelleftir.

İpek Coşkun ve Hazal Duran tarafından kaleme alınan "Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi" başlıklı çalışma, SETA tarafından gerçekleştirilen, demokrasi nöbetinde meydanların tutumunu inceleyen saha araştırmasının sonuçlarını analiz ediyor.

Bu sayıda FETÖ'nün sosyolojik dinamiklerini anlamak açısından çok önemli olan bazı kitaplara dair değerlendirmeler meraklısını bekliyor.

Georg Simmel'in "Gizliliğin ve Gizli Toplumların Sosyolojisi" adlı eseri Ruhi Can Alkın, Eric Hoffer'in "Kesin İnançlılar" isimli eseri Ali Minarlı, Hannah Arendt'in "Kötülüğün Sıradanlığı" adlı eseri Akif Kemal Koç ve Nilüfer Öztürk Aykaç tarafından değerlendirildi.

Derkenar kısmında üç çalışmayı sunuyoruz sizlere:

Cemil Aydın ve Burhanettin Duran tarafından İngilizce orjinali Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East dergisinde yayınlanan “Soğuk Savaş Dönemi Türkiye’sinde Arnold J. Toynbee ve İslâmcılık Sezai Karakoç’un Yazılarında Medeniyetçilik” başlıklı çalışmayı sizlere sunuyoruz. Aydın ve Duran’a göre özcü söylemin, yani Avrupa sömürgeciliğinin dayandığı söylem düzeni ile ona karşı üretilen milli ve küresel söylemlerin artık yer değiştirdiği savı üzerine düşünmek ve geride bırakmak zamanı gelmiştir.

Nesrin Aydın Satar tarafından kaleme alınan “Müslüman Kadının Sesi:İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları” başlıklı makalesi 1970 ve 1980 yılları içerisinde kadın yazarlar tarafından kaleme alınan iki İslâmcı roman ve bu romanların kadın kahramanları üzerinden sosyo-politik ve sosyo-kültürel konjonktürü ele alıyor.

Gülşen Yaylı tarafından kaleme alınan “Mevlâna Düşüncesinde Hikmet” başlıklı çalışma Mevlânanın hayatı ve eserlerinde hikmet ve hikmet arayışının nasıl bir yeri olduğunu değerlendiriyor.

15 Temmuz Darbe Girişimini ele aldığımız bu sayıda konuya entelektüel bir katkı yaptığımızı düşünüyoruz.

KESİN İNANÇLILAR

-Kitap Tahlili-

MUSTAFA ALİ MİNARLI*

Giriş

Siyasetin siyaset öncesi/dışı araçlarla dizayn edilmesi Cumhuriyet tarihinin belki de en düzenlilik arz eden özelliklerinden birisidir. Çok partili hayata geçişin ardından anonimleşmiş kurumsal şiddet gösterimi anlamında takriben her on yılda bir, militarist vesayetın sembolik gösterimi anlamında ise en iyi ihtimalle üç ayda bir gerçekleşen müdahalelerle sosyo-politik yaşam askeri bakış açısının dar çerçevesine sığdırılmıştır. Seçilmiş temsilcilerini, gençlerini öldüren her bir müdahale, siyaset kurumunun özne olma vasfını biraz daha azaltmış, politik varoluşa yönelik ortak bir ethos geliştirebilme ihtimalini yıkıma uğratmıştır. Böylelikle, siyaset kurumunun işleyişi hususunda demokratik bir konsolidasyona ket vurulmuştur. Bu durum da farklı ideolojik pozisyonların antogonizmalarının nihai çözüm merciinin süngünün ucu olduğuna yönelik demokrasi teorisi bağlamında patolojik bir toplumsal algının görünürleşmesine neden olmuştur.

Kamusal yaşam ve siyaset kurumunun militarist tanzimini sağlayan uygulamalar ya darbelerin kalkış noktası ya darbeler sonrasındaki uygulamalar ya da her iki faktör itibarıyla belirli bir ideolojik yaklaşımın hassasiyetleri minvalinde gerçekleştirilmiştir. “Resmi ideoloji” olarak adlandırılan, konjonktürel değişiklikler göstermekle beraber ekseriyetle Cumhuriyetin kurucu elitinin toplumsal hayat ve politikaya dair temel tercihlerinden müteşekkil bu yapı militarist müdahalelerin epistemik çerçevesini oluşturmuştur. 1960 Askeri Darbesi bahsi geçen çerçevenin sınırlarını zorladığı düşünülen bir iktidarı tasfiye etmiş, 1971 Muhtırası 61 Anayasası’nın “genişçe” tanımladığı toplumsal özgürlükleri budamak amacıyla askeri vesayetın dozajını arttırmış, 1980 Askeri Darbesi etkileri günümüzde de hissedilecek bir biçimde siyaset

* Eric Hoffer (çev. Erkil Günür), Plato Yayınları, 2011

** Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

kurumu ve sivil toplumu etkisiz kılan bir yapıyı inşa etmiştir. 28 Şubat ve 27 Nisan Müdahaleleri ise söz konusu epistemik minvalde müesses nizamın sınırlarını hatırlatan girişimler olmuştur (Zürcher, 2009; Hale, 2014; Karpat, 2015). Anlamli bir kitlesel tepkiyle karşılaşmayan faili belli müdahalelerle toplumsal hayat kamusallığın anahtarını elinde tutan rejimin ideolojik çepe-rine uygun hale getirilmeye çalışılmıştır.

Öte yandan, 15 Temmuz 2016 gecesi meydana gelen ve cumhuriyet tarihinde bir ilk olarak kitlesel protestolarla püskürtülen darbe girişimi hem militarist vasilik sisteminde cari olan ideolojik karakterin sürekliliği hem de girişimin faileri itibarıyla radikal bir sapmaya tekabül etmektedir. Hukuki soruşturma ve kuvvetli kanaatlerin gösterdiği üzere darbe girişimi ulusal ve uluslararası arenada etkin bir dini cemaatin ordu içerisine sızmış üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Din referanslı bir hareketin resmi ideolojinin katı takipçisi olan bir kurumda cuntalaşp, saatler içinde yüzlerce kişiyi öldürüp binlercesini de yaralayacak kadar kanlı bir teşebbüste bulunması söz konusu durumun darbeler tarihindeki faillerden hem ideolojik hem de dini bir cemaat olarak gösterdiği sapmayı ifade etmektedir. Lakin, bu durum darbe teşebbüsünün zahiri veçhesini oluşturmaktadır. Darbe hakkında kamuoyuna yansıyan dehşetengiz malumatlardan anlaşılacağı üzere bu sapkılığın zahiri veçheyi tali kılan batını bir boyutu da bulunmaktadır. Söz konusu husus ise darbe teşebbüsünü hiç olmadığı kadar kanlı hale getiren sosyal-psikolojik dinamikler olarak gözükmemektedir. Dolayısıyla, barışçıl protestolarda bulunan sivilleri insanlık dışı metodları da içerecek şekilde katletmeye olanak tanıyan bir zihniyeti içeren bu saklı boyut özel bir ilgiyi hak etmektedir. Bu bağlamda, birey-doğa, birey-birey ve birey-toplum etkileşimi bağlamında hastalıklı bir psişenin gelişimine neden olan toplumsal koşulların açığa çıkarılması hayati bir önem arz etmektedir. Zira, bahsi geçen toplumsallık haline değinmeyen her bir açıklayıcı çaba toplumsal hayatı parçalayan teşebbüslerin yükselişinin görülmesine engel olacaktır. Dolayısıyla, toplumsal biraradallığı parçalama yönündeki demokrasi dışı hareketlerin teşhisi zorlaşacaktır.

Bu bağlamda, masum insanları öldürecek kadar fanatikleşmiş bir zihniyeti geliştiren toplumsal koşullara değinmesi bakımından Eric Hoffer'in *Kesin İnançlılar Kitle Hareketlerinin Anatomisi* isimli eserine değinmek yaşanan süreci anlama açısından küçük bir başlangıç olarak kabul edilebilir. Her ne kadar Hoffer'in düşüncesini oluşturan koşullar hem zaman hem de toplumsal yapı açısından günümüzden derin farklılıklar arz etse de toplum psikolojisine dair eserde değinilen temalar kimi noktalarda geçerliliğini

koruyor gözükmektedir. Dolayısıyla, öncelikle yazarın savlarını geliştirdiği paradigmadan sonrasında da ele aldığı temalardan bahsetmek anlamlı olacaktır. Böylelikle, hem yazarın eserinin bilimsel niteliği hem de karşılaşılan hadisenin ardındaki sosyal-psikolojik dinamikleri açıklama kapasitesi açığa çıkacaktır.

Liberal bireyciliğin kitle şüphesi

Hoffer'in 1951'de orijinal dilinde *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements* ismiyle yayınlanan eseri değindiği temalar ve bu temaların ele alış biçimi itibarıyla yazarın uluslararası arenada tanınmasına yol açan bir ilk kitap olma özelliği sergilemiştir. Takip eden yıllarda, yazar *The Passionate State Of Mind, and Other Aphorisms* (1955), *The Ordeal Of Change* (1963), *The Temper Of Our Time* (1967), *Reflections on the Human Condition* (1973) vb. gibi birçok eser kaleme alsada ziyadesiyle ilk eseriyle anılmaktadır. Söz konusu ilginin oluşmasında *True Believer* isimli eserde değinilen temaların kitabın yayınlandığı zamandaki politik konjonktürle uyumlu olması önemli bir rol oynamış gözükmektedir. Buna göre, 2. Dünya Savaşı'nın ardındaki periyodda galip devletlerin hegemonilerini arttırma gayretleri ideolojik kutuplaşmanın askeri bir boyut kazanmasına neden olmuştur. SSCB ve ABD şahsında simgelenen sosyalist ve kapitalist sistemler arasındaki Sovyetlerin 1991'de yıkılmasıyla sona erecek gerilim, dünyayı birkaç kez yok etme kapasitesine sahip "nükleer dehşet dengesi" –balance of terror- olarak anılan küresel bir statükonun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Uluslararası sistem iki küresel gücün ardında kümelenen rakip devletlerin oluşturduğu NATO ve Varşova Paktı bloklarıyla adeta ikiye bölünmüştür. Dolayısıyla, çatışan ideolojiler ve devletler gibi farklı kutuplardaki ülkelerin kamusal gündemleri de karşılıklı tehdit algılarıyla beslenmiştir. Bu bağlamda, sadece kitabın yayınlandığı dönem içerisinde yapılan atom bombası denemelerinin toplumsal bilinçteki karşılığı bile çalışmaya gösterilen ilginin büyüklüğünü açıklar gözükmektedir.¹ Öte yandan, çalışmanın bahsi geçen koşulların etkisiyle çektiği yoğun dikkat bilimsel açıdan dayandığı paradigmayla kurduğu ilişki bağlamında tali kalmaktadır. Dolayısıyla yapının paradigmatic ilişkiselliğine dair yapılacak bir soruşturma, bize hem bilimsel/felsefi olma iddiasındaki bir yapının maddi gerçekliği ne ölçüde yansıttığı ya da çarpıttığı konusundaki teorik kabullerin

1 Hoffer'in kitabının yayınlandığı 1951 yılı da dahil olmak üzere sadece ABD tarafından 22 atom bombası deneyi yapılmış olması nükleer dehşetin toplumsal bilinçte belirli bir oranda yer edindiğini hususunda şüphe bırakmamaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Trinity Atomic Website, Summary of U.S. Nuclear Test Series, Erişim: 06.10.2016, <http://www.abomb1.org/atmosphr/ustable.html>

geçerliliğini hem de ifşa olan ilişkisellikten süzülen eserin açıklayıcı gücünün sınırlarını görme imkanı sunacaktır.

Hoffer, kabaca ifade edilirse kitle hareketleri özelinde toplum psikolojisine dair kaleme aldığı eserinde belirli bir ideolojinin hususi bir anlayışının güür bir temsilciliğini üstlenmektedir. Her ne kadar bir deneme kaleme aldığını belirtse de eserinde, liberal ideolojinin Amerikanvari yorumunun konjonktürel kaygılarını toplum psikolojisine dahil etmiş gözükmektedir. Bu durum da çeşitli ideolojik ön kabullere bilimsel bir nitelik katarak belirgin bir meşruluk kazandırmıştır. Dolayısıyla, çalışmada açık toplum, bireycilik, verim, yaratıcılık, sorumluluk gibi çoğunlukla liberal kapitalist sistemce önemli vurgulanan kavramlar yüceltilirken, kolektivite, birliktelik ve fedakarlık gibi kitleye dair kavramlar pejoratif bir perspektifle ele alınmıştır.² Benzer biçimde, toplumsal birlikteliği pekiştiren başlıca iki unsur olan özgürlük ve eşitlik üzerine eserdeki pasajlarda da özgürlüğün ziyadesiyle önemsendiği³ buna karşılık eşitliğin ise kitle hareketlerine mensup birey olamamış fertlerin talepleri gibi görülme yönünde bir eğilim bulunmaktadır. Bu bağlamda Hoffer'in modernitenin iki ana ideolojisinin –liberalizm ve Marksizm- sırasıyla özgürlük ve eşitliği vurgulayan felsefi özlerinden birincisine uygun tercihler yaptığını söylemek mümkündür. Lakin, bu husus yazarın kitle ve kitle hareketleri anlamında kimi zaman Freud'un toplumsala bakış açısını andıran söylemini analiz etmede yetersiz kalacaktır.⁴ Zira, Hoffer eserinin yayınlandığı tarih itibarıyla dünya tarihinin en kanlı iki genel savaşına şahid olmuştur. Dolayısıyla, onun kitleye bakışının ardındaki olumsuz havanın otoriteryenizme kapı aralayan Freudyen tezlerle ilişkisinden ziyade özgün bir tarihsellikte olan bağına odaklanmak daha rasyonel olacaktır.

Bu tarihsellik Hobsbawm'ın belirttiği üzere 187 milyon insanın katledildiği insanlık tarihinin en kanlı yüzyılındaki en kanlı savaşları içermekte, kitle imhasının en ileri biçimlerinin bürokratik bir işleme indirildiği

2 Bu bağlamda Hoffer'in ordu ve kitle hareketleri üzerine bahsettiği pasajdaki şu ifadeler söz konusu bakış açısına dair bazı ipuçları vermektedir: ... *Bu kişi kendini yalnız kalmış ve sivil hayatın rekabeti içinde kaybolmuş hisseder. Bağımsız kişiliğindeki sorumluluklar ve güvensizlik bütün ağırlığı ile onun omuzlarına çöker. Bu kişi, güvenliğin, arkadaşı samimiyetinin ve kişisel sorumluluktan kurtulmanın hasretine kapılır ve etrafındaki özgür toplumun rekabetinden tamamen değişik bir düzenin hayalini kurmaya başlar ve bütün bu aradıklarını, doğmakta olan bir kitle hareketinin kardeşlik ve yeni yaşam vaatleri içinde bulur.* (s. 82).

3 Eserdeki özgürlükle ilgili pasajların bazıları için bkz: (s. 64-65, 130, 166-167, 190, 193).

4 Hoffer'in eserinin kimi yerlerinde Freudyen (2014) bakış açısının seçkin izdüşümlerini yansıtmaya noktasında şu pasaj dikkate değerdir: *Hâlbuki kitlelerin özlemine çektiği özgürlük, kişisel ve kendini ifade özgürlüğü olmayıp bağımsız benliklerinin çekilmez yükünden kurtulma özgürlüğüdür* (s. 192).

zihniyetle şekillenen bir tecrübeyi imlemektedir (2008, s. 1). *Konzentrationslager* ve *Gulag*'ın totaliter bir toplum modelinin kurucu unsuru olduğu politik bir fanatizmi ifade etmektedir. Bahsi geçen durum, düşünürü böyle radikal sapmalara imkan vermediğini düşündüğü bir paradigmaya yönlendirmiş gözükmektedir. Dolayısıyla, bu eğilim yapıtında liberal ideolojinin Amerikan yorumunun toplumsala dair kabullerinin yansıtılmasını kolaylaştırmıştır. Öte yandan, olgunun hakikatının ifşa edilmesini zorlaştıran holistik bir bakış açısını da ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın ana temasını oluşturan kitle hareketlerinin ayırım gözetilmeksizin aynı kefeye konmasına neden olmuştur. Oysa, bilindiği üzere, toplumsal süreçler tabiat kanunlarındaki gibi statik bir düzenlilik arz etmez. Neden-sonuç ilişkisindeki mekanikliği barındırmaz. Mekana ve zamana göre değişiklik gösterir. Dolayısıyla, yazarın doğasını analiz ettiği kitle hareketlerinin hepsi Nazizm ve Stalinizm gibi belirgin bir yıkıcılık içeren ideolojileri mümkün kılan bir fanatiklik içermektedir. Hatta, tarih göstermiştir ki erken dönem İslam cemaati gibi bazı kitle hareketleri toplumsal statü farklarını anlamsızlaştırarak tahakkümden arındırılmış bir içtimai düzen idealiyle hareket etmiştir.

Hoffer'in yapıtındaki paradigmatik ilişkiselliğin niteliği ve bunun açıklayıcı gücünün sınırlarının ifşasının ardından eserdeki fanatik kitle hareketlerinin gelişimini kolaylaştıracak sosyal-psikolojiye dair analizlerine değinmek anlamlı olacaktır.

Kitle Hareketlerinin Sosyo-Psikolojik Dinamikleri

Hoffer'in kitle hareketlerinin doğasına dair gözlemleri söz konusu hareketlerin bireysel ve toplumsal bazda psikolojik durumlarla yoğun bir ilinti taşıdığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bireyin, Barrington Moore'un ifadesiyle “kan ve gözyaşının erotik bir çekicilik haline geldiği” (2003; s. 519) faşist ve Stalinist hareketlerde görüldüğü gibi fanatikleşip yıkıcı bir enerji sergilemesine yol açacak çeşitli psikolojik durumlarca biçimlendiği gerçeğini gözler önüne sermesi eserin özgün bir temaya odaklandığına işaret eder. Ayrıca, temaların ele alınışındaki inter-disipliner eğilim çalışmaya özgün bir nitelik veren bir diğer husus olarak nitelendirilebilir. Buna göre, Hoffer çalışmasında her ne kadar bahis konusu olan paradigmatik aşırılığa rağmen, büyük insani yıkımlara neden olan fanatik kitlesel hareketleri uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve iktisat gibi disiplinlerin dışında ama onları da yadsımayacak bir şekilde psikolojik bir bağlamda ele almıştır. Bir kişiyi fanatik bir kitle hareketinin parçası yapacak psikolojik durumların

toplumsal temelini açığa çıkarmıştır. Dolayısıyla, “kötülüğün” bireysel ya da içtimai olarak deneyimlenen bir toplumsallık haliyle bağlantılı olduğunu hatırlatmıştır.

Yazar, radikal kitle hareketlerinin gelişimi hususunda çeşitli psikolojik kavramlarla ilişki kurmaktadır. Eserinde, umut, özgürlük hayal kırıklığı, sefalet, sorumluluk ve birlik beraberlik duygusu, uyumsuzluk, kişilik, nefinden feragat gibi parametrelerin bireyin toplumsallaşma sürecinin rotasını belirlediğini vurgulamaktadır. Buna göre, deneyimlenen toplumsallık halinin bireysel izdüşümleri kişiyi fanatikleştirebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Radikal kitle hareketleri umutsuz, bireyselleşememiş fertleri devşirmekte, onları önemli olduğunu hissettirecek fanatik bir eylemselliğe dahil etmektedir. Böylelikle, anlamsızlaşan bireysel varoluşunu parçası olduğu kolektiviteyle görünür kılan psikolojik bir iklim oluşmaktadır. Bu iklim vasıtasıyla da sorgulama, şüphe ve analiz etme gibi akli süreçler geri plana itilmektedir. Dolayısıyla, fanatizm ‘imani’ bir teslimiyetin irrasyonel boyutunu teşkil etmektedir. Yazarın bir Nazi’nin ifadesinden mülhem belirttiği üzere, ilgili şahsın “bir kitle hareketine, kişisel sorumluluktan kaçmak veya ‘özgür olmaktan kurtulmak için’ katılım” göstermesi bahsi geçen irrasyonelliği göstermesi açısından anlamlıdır (s. 64). Benzer şekilde, istikrarsızlaşan bir kişiliğin fanatizme kayması ya da fanatizmin kişiliği nasıl istikrarsızlaştırdığı noktasında yazarın ifade ettiği şu bağlantı radikal kitle hareketlerini besleyen psikolojik saikler bağlamında dikkate çekmektedir: “Bir insanı savaşmaya ve ölmeye hazır duruma getirme tekniği, o insanın kişiliğini bedeninden ayırmaktan ibarettir. Diğer bir ifadeyle onun kendi gerçek kişiliğine sahip olmasını önlemektir.” (s.65)

Hoffer, radikal kitle hareketlerine katılım gösteren kişilerin hangi psikolojik parametreler ekseninde biçimlendiğini gösterirken radikalleşmeye neden olan psikolojik hususların toplumsallıkla olan ilişkisine de değinmeyi ihmal etmemiştir. Yazar, radikal bir kitle hareketini besleyen dinamiklerin hususi toplumsallık halleriyle iç içe olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, özellikle toplumsal çözülüş dönemlerinin kitle hareketlerinin gelişiminde elverişli bir rol oynadığını (s.77), kitle hareketlerinin yayılımında en elverişli içtimai yapının da “nispeten bir özgürlüğün bulunduğu, fakat hayal kırıklığını azaltıcı özelliklerin bulunmadığı toplum” olduğunu belirtmiştir (s.65). Dolayısıyla, radikalleşmenin sahip olunan ruhsal özelliklerden ziyade toplumsal yapı tarafından biçimlendiğini göstermiştir. Bu durum, özellikle toplumsal anomi dönemlerinde kitle hareketlerinin içtimai zeminini pekiştiren

psiketik öğelerin neden şahsiyetli bir tesanüt hissinden ziyade teslimiyetin irrasyonel cezbesine dayandığı noktasında önemli ipuçları sunmaktadır.

Sonuç

Hoffer'in incelememize konu olan eseri yayınlandığı zaman ve mekan itibarıyla dikkat çekici bir konum işgal etmiştir. Kitle hareketlerine yönelik psikoloji temelli bakış açısı eserinin literatürde sıklıkla vurgulanan bir çalışma olmasını sağlamıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın getirdiği kitlesel yıkım Anglo-Amerikan dünyada radikal kitle hareketlerini anlama çabalarını arttırmıştır. Dolayısıyla bu eser söz konusu ihtiyacı belirli bir oranda karşılamış gözükmektedir. Öte yandan, görüldüğü üzere ideolojik aşırılıklar da barındırmıştır. Bu bağlamda, yazarın ilgi çekici eserinin göze çarpan ideolojik aşırılıkları bir kenara iterek okunması kitle hareketleri noktasında ilgi çekici analizleri görme imkanını arttıracaktır. Özellikle, darbe girişiminin şokunu yaşayan toplumumuzda Hoffer'in yarım yüzyıl öncesinde kaleme aldığı bu eser iyi bir giriş okuması olabilir.

Kaynakça

- BARRINGTON Moore Jr., *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, Çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- ERIC Hobsbawm, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- ERIC Hoffer, *Kesin İnançlılar Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, Çev. Erkil Günür, 8. Baskı, İm Yayın Tasarım, İstanbul, 2005.
- ERIC Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- SIGMUND Freud, *Uygurluğun Huzursuzluğu*, Çev. Haluk Banşcan, 5. Basım, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- KEMAL Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- WILLIAM Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.